

4. Fakultetet trer i funksjon

Høsten 1814.

Så var altså det hele i gang. Det medisinske fakultet ved det nye universitetet begynte sin virksomhet. Man hva gjorde de som arbeidet der?

Da sekretæren ved fakultetet, prosektor ved Det medisinske fakultet, Halfdan Hopstock (1866–1925) skulle skrive historien om Anatomisk Institutt til hundreårsjubileet i 1915,⁵⁷ måtte han konstatere at det for tiden fram til 1824 manglet omtrent alt av arkivmateriale. Det var egentlig ikke så mye bedre for årene fram til 1829 heller. Hva kan det komme av?

Fakultetet var lite. Det besto av ganske få personer, og i tillegg måtte disse få personer begynne nokså på bar bakke. Det er simpelthen mulig at det ikke forelå så mye skriftlig kommunikasjon knyttet spesielt til den medisinske virksomheten. Hopstock måtte nøye seg med generelle kilder til universitetets historie.

Brutal bakgrunn

Det kan hende at man i universitetets første år hadde annet å tenke på enn å forfatte dokumenter. I arbeidet med å bygge opp en nasjonal medisin må vi simpelthen skjønne at det var nødvendig å tenke konkret på *krig*.⁵⁸

Tiden var nemlig urolig og vanskelig. Det er ingen grunn til å ønske seg de første tiårene av 1800-tallet om igjen. De dekkes neppe av begrepet «gode gamle dager». Ute i verden hadde riktignok den franske revolusjon med all sin brutalitet brakt nye frihetsidealer til overflaten, men like etter, fra 1792 til 1815 raste Napoleonskrigene over Europa. For Norges vedkommende medførte storpolitikken at vi fikk en handels- og forsyningsblokkade som forverret de levekårene vi allerede hadde på grunn av uår. På det økonomiske området ble det også kaos. Noe skikkelig bankvesen som kunne bufre svingninger hadde vi heller ikke. Formuer forsvant. Eksempel: En av Norges rikeste menn gjennom tidene, trelasthandler, skipsreder, bergverkseier m.m. og den universitetsinteresserte Bernt Anker (1746–1805), tapte mye fordi forpliktelser måtte innfris og gjeld overtas. Et forsøk på å redde stumpene ved å opprette et «fideikommis» for å bevare formuen slik at avkastningen kunne brukes til allmenntilgode formål, var også mislykket. Restene av realverdiene, et enormt trelastlager, gikk ved skjebnens tilskikkelse tapt ved brann i 1819.⁵⁹

57 Hopstock H. *Det anatomiske institut 23. januar 1815 – 23. januar 1815*. Christiania: I kommission hos Aschehougs Boghandel, MCMXV.

58 I forbindelse med grunnlovsjubileet i 2014 har litteraturen om 1814 og hendingene den gang blomstret, og det vises til allmenne framstillinger om de vanskelige årene, f. eks. oversikten i Alnæs K. *1814 – miraklenes år*. Oslo: Schibsted, 2014.

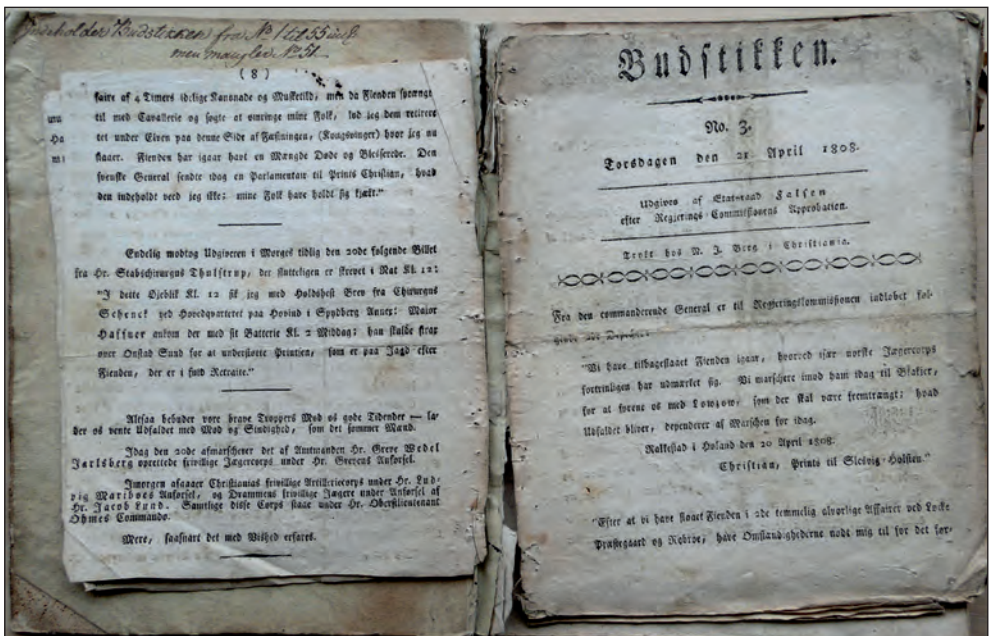
59 Holck P. *Bernt Anker: samtid, liv og forfatterskap*. Oslo: Solum, 2005. Grunnloven av 1814 tillot heller ikke lenger opprettelse av slike fideikomiser.

Figur 9: For å forstå den sterke viljen til å utdanne egne, norske leger med gode kunnskaper og ferdigheter i kirurgi, er vi nødt til å ta inn over oss den alvorlige politiske konteksten rundt 1800. Det var ikke bare nødsår, men også blodig krig med erkefienden – svenskene. Sårede måtte behandles så de kanskje overlevde, og kanskje gjenvant førligheten. Minnesteinen som denne finnes over hele landet. Den lille, avsondrede skogbygda Hedalen i Valdres er et eksempel på hardt rammede lokalsamfunn. Bemerk at den norske løve er speilvendt. Øksebladet vender mot øst, mot Sverige. (Foto: Øivind Larsen 2011)

Figur 10: Magnus Andreas Thulstrup (1769–1844) var dansk kirurg, men kom til Norge i 1797. Han ble professor i kirurgi og fødselsvitenskap fra 1814, men før det gjorde han tjeneste som militærlege. (Maleri tilhørende Det norske medicinske Selskab, utført av Jacob Munch (1776–1839). Foto: Øivind Larsen 2012.)

Figur 11: Leger i krig. I dette oppslaget fra Budstikken i de dramatiske aprildagene i 1808, ser vi at Thulstrup er i aksjon, og han refererer til brev fra brigadekirurg Johan Ulrich Gustav Schenck (1762–1840) som også bestyrte feltlasarettet Salmonrud i Eidsberg i flere måneder. Her er det oppmarsj til et oppgjør med svenskene ved Blaker skanse. (Foto: Øivind Larsen 2013)

Vi var i kontinuerlig krigstilstand med England og Sverige fra 1801 til 1814. Krigen berørte mer eller mindre alle. Ved det britiske overraskelsesangrepet på København 2. april 1801, da dansk-norske krigsskip oppankret i forsvarslinje ble nedkjempet, ble 1035 dansk-norske sjøfolk drept eller såret og 1800 tatt til fange. I den dansk-norske orlogsflåten var det mange nordmenn, utskrevet fra distrikts-Norge. Det regnes at 1550 norske sjøfolk var involvert i dette slaget. Men britenes knusende angrep mot København kom i august-september 1807. Det ble bombardement, okkupasjon, store ødeleggelser og dansk-norsk kapitulasjon til slutt.

Krig på norsk landjord fikk vi føle for fullt i 1808–1809. Datidens media var sparsomme. Men f. eks. avisen *Budstikken*⁶⁰ brakte tørr informasjon om krig som raste flere steder på Østlandet. Vi leser om døde og sårede. Om datidens krigføring vet vi at det var begrensede muligheter for skadebehandling, og det var fare for smittespredning for farlige sykdommer. Utskrivning av militære mannskaper hadde sosiale og helsemessige implikasjoner som gjaldt både dem som ble innkalt og dem som var igjen.

Hvis vi grovt regner at den norske befolkningen var på ca. 1 million, var det ca. en halv million mannlige i alle aldre. Med datidens aldersfordeling og mange barn, betyr det at rekrutteringsgrunnlaget var anslagsvis 100 000 voksne menn. Av disse var ca. 30 000 mann med i krigen 1808–1809.

I 1814 brakte det løs igjen med krig med svenskene. Denne gangen var ca. 32 000 norske soldater engasjert. Det er ikke rart at det rundt om i norske bygder står monumenter til minne om dem som falt i krig mot svenskene i disse årene.

Hvorfor omtale dette i forbindelse med det nye medisinske fakultetet? Simpelthen fordi vi hadde presserende medisinske behov på to områder. Det ene området var mer generelt for å håndtere epidemier og magre levekår. Men det andre området var rent akutt fordi vi trengte en *kirurgisk beredskap*, bestående av dyktige folk som både hadde godt håndlag og god faglig innsikt i skader og sykdom.

Nøkkelpersonen Skjelderup

I månedsskiftet mai-juni 1814 var det fortsatt skyting i Skagerrak. Det fikk vår første medisinske professor, Michael Skjelderup (1769–1852) merke. Han var blitt utnevnt til professor ved det nye, norske universitetet og hadde reist fra København allerede 10. mai 1814. Det var problemer med å bli satt over til Norge, for i sjøen var det fiendtlige fartøyer. Skjelderup måtte

60 Se f. eks. *Budstikken* 1808, nr. 2 20. april 1808 og nr. 3 21. april 1808.

Figur 12: Michael Skjelderup (1769–1852) var den ubestridte høvding ved fakultetet på 1800-tallet. (Maleri av Johan Gørbitz (1782–1852) tilhørende Det norske medicinske Selskab. (Foto: Øivind Larsen 2012).

simpelthen *kjøpe* en båt og hyre skipper til den. Først på fjerde forsøk kom Skjelderup og familien over til Merdø ved Arendal om morgenen den 1. juni 1814 etter en frisk nattseilas, forfulgt og beskytt av både en svensk fregatt og et mindre fartøy. Men det gikk altså bra.

Skjelderup var en interessant person. Han var prestesønn fra Hof i Vestfold, men ettersom han led av en alvorlig stamming i utrygge situasjoner, ble det vanskelig med vanlig skolegang. Han var imidlertid en våken gutt som skaffet seg allmenkunnskaper selv. I 1785 ble han sendt til Fredrikstad som apoteklærling. Han likte seg ikke der, var på et kuropphold i Strömstad for sin antatt svake helse, og så dro han tilbake til familien. I 1789 ble han sendt til København for å studere. Skjelderup hadde altså ingen *examen artium*. Da syntes en videre vei som student stengt. Det var et unntak. *Ved det nye kirurgiske akademiet trengte man ikke artium* for å bli opptatt.

Skjelderup gjorde det meget bra i København. Han var åpenbart kommet på sin rette hylle. Han var hjelpelærer for studiekameratene og han tok kirurgisk eksamen med beste karakter i 1794. Han hadde diverse legestillinger i København og var militærlege. I årene 1797–1800 var han prosekutor ved universitetets anatomikammer, altså ved *Københavns Universitetet*, og fra 1800 universitetsadjunkt. Egentlig var Skjelderup ikke akademisk borger på grunn av den manglende *artium*, men man så mellom fingrene med det. Fordi han var blitt ansatt som universitetslærer, slapp han å ta medisinsk eksamen, og i 1803 tok han medisinsk doktorgrad. I 1805 ble han utnevnt til ekstraordinær professor i medisin ved Universitetet i København.

I historiens lys personifiserte Michael Skjelderup forbindelsen mellom universitetets legeutdannelse og det kirurgiske akademiets kirurgutdannelse, samtidig som hans karriere bekrefter at dette tross alt var to forskjellige typer institusjoner med hver sine krav og sine egne normer.

Skjelderup var den første av professorene i medisin i Norge. Det var først og fremst han som representerte forbindelsen til de medisinske undervisningsmiljøene i København. Derfor ble han en nøkkelperson for det nye fakultetets profil.

Kirurgi eller medisin?

Historikeren Per Haave⁶¹ har vektige argumenter for å skrive at det skjedde en «kirurgisering av medisinen» da vi fikk vårt nye fakultet og tonen ble slått an for hva dette skulle være. Sett i datidens lys kan det imidlertid hende

61 Haave P. Medisinens kirurgisering og etableringen av en norsk legeskole i 1814. *Tidsskr Nor Lægeforen* 2009; 129: 2637-41.

at det var omvendt. Kanskje var den legeskolen som ble opprettet egentlig praktisk rettet og myntet på å løse påtrengende problemer i samfunnet, mer enn å være tradisjonell, akademisk medisinerutdanning?

Det var mer Det kirurgiske akademi i København som var forbildet enn Københavns Universitet. Vi kan si at det var *alternativet* til det medisinske fakultetet som ble *fakultet* hos oss. Kanskje skal vi derfor heller se på det som skjedde i Norge som en *medikalisering av kirurgien*? Bør vi vurdere det nye fakultetet som en skole for handlingsrettede medisinske aktører i et samfunn med store og våknende helsebehov – aktører som fikk betegnelsen *leger*? For egentlig var ikke legerollens innhold internasjonalt definert ennå, det kom senere.⁶²

Fakultetsoppstarten og storpolitikken

Oppstarten i 1814 falt sammen med dramatiske hendinger. Den 14. januar ble Kieltraktaten underskrevet. Den medførte at Frederik 6 sa fra seg Norge som skulle bli slått sammen med Sverige. Historien om selvstendighetsbevegelsen som reiste seg og førte til grunnloven på Eidsvoll den 17. mai samme år, er velkjent, likeledes at prins Christian Frederik (1786–1848) ble valgt til norsk konge. Et knapt år tidligere, den 23. mai 1813, hadde han som nyutnevnt stattholder og øverstkommanderende i Norge gått i land fra en fiskerbåt på Hvaler, forkledd som matros. På sjøen var det farlig i disse krigstider!⁶³

Stemningen i Norge var, etter at konsekvensene av Kieltraktaten var blitt kjent, eksplosivt nasjonalistisk og stemningen var sterkt mot å underkaste seg svenskene, slik Frederik 6 hadde skrevet under på. Den 26. juli 1814 angrep svenske landstridskrefter og krigen var i gang igjen.

Enkelte historikere har bebreidet den nye kongen, Christian Frederik, fordi han var lunken til krigen mot Sverige. Da svenskenes Karl Johan foreslo våpenhvile, gikk Christian Frederik med på dette, ved det som er blitt kalt konvensjonen på Moss 14. august 1814. Sannsynligvis var han verken tafatt eller feig. Han var heller en realist og en klok politiker som skjønnte at en fortsatt krig med Sverige var dømt til å tapes.⁶⁴ Her gjaldt det å redde stumpene, hvilket han også gjorde, idet den norske grunnloven ble beholdt og det ble opprettet en union med Sverige. Den 10. oktober 1814 frasa han seg den norske tronen og forlot Norge samme dag.

62 Se flere av kapitlene i Larsen Ø (red) *The shaping of a profession*. Canton MA: Science Publications/US, 1996.

63 *Kong Christian Frederiks dagbok fra hans ophold i Norge i 1814*. Kristiania: Grøndahl & Søn, 1914.

64 Se: Langset LR. *Christian Frederik – en biografi*. Oslo: Cappelen Damm, 2014.

Candidaternes Navne.	Dagen paa hvilken Proben blev aflagt.	Texten, hvorover der blev catechiseret.	Den erholdte Karakter.
8) Paul Winsnæs.	d. 24 Marts 1816.	Den anden Bøn i Luther's Catechismus.	Haud illaudabilis.
9) Alexander Lange.	d. 28 Januar 1817.	Den 3die Artikel i Luther's Catechismus.	Laudabilis.

Medicinsk Embeds-Examen i Modersmaalet i Aaret 1817.

Den 22de og 23de Mai.

Bataillonschirurg Carl Schulz, født 1789 i Desfan, hvor hans Fader Dr. Phil. Schulz var Lærer ved det Basjedowfske Philantropin. Tog Præliminær-Examen i August 1815. Erholdt anden Karakter.

Den 28de og 29de Mai.

Skibslæge Johan Andreas Schwarzhacker, født 1789 i Hamborg, hvor hans Fader Johan Frederich Schwarzhacker var Stads-Chirurg. Tog Præliminær-Examen i Aaret 1815. Erholdt anden Karakter.

Den 30te og 31te Mai.

Skibslæge Peder Bomholdt, født 1785 i Kjøbenhavn, hvor Faderen Ole Peter Bomholdt var Bygmester. Tog Præliminær-Examen i Aaret 1815. Erholdt anden Karakter.

Den 2den og 3die Juni.

Henrich Schriver, født 1795 i Christiania, hvor Faderen Niasmus Schriver er Kjøbmand. Tog Præliminær-Examen i Aaret 1815. Erholdt anden Karakter.

Den 4de og 5te Juni.

Georg Theodor Leopold Brincken, født 1790 i Hadersleben, hvor hans Fader den Tid var Rector ved den latinske Skole. Tog Præliminær-Examen i Aaret 1815. Erholdt anden Karakter.

Examinatorerne vare De Herrer Pro-

fessor Skjelderup i Anatomie, Physiologie og Medicina publica; Professor Sørensen i Pathologie, Pharmacologie og Therapie. Professor Thulstrup i Chirurgie og Arte obstetricia; Professor Rathke i Naturhistorie, og Professor Keyser i Chemie.

Universitetets Modellsamling.

Est etiam illa Platonis vera vox, omnem doctrinam ingeniarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri.

Cicero de oratore, III, 6, 21.

Til de forskjellige videnskabelige Apparater, som man med Føie ventet at finde ved ethvert vel organiseret Universitet, hører unægtelig, siden de praktiske Videnskaber i senere Tider fandt den tilbørlige, skjøndt dem længe vægrede Optagelse iblandt de academiske Doctriner, en Modellsamling. Hørgvidenskabernes Dyrker, Deconomen og Technologen kan isfkin ved Besøielse og Undersøgelse af vel udarbejdede Modeller erholde et intuitivt Begreb om de Maskiner og Instrumenter, som han, for at naae den fuldstændige empiriske og rationelle Kundskab i sit Fag, nødvendigvis maa kjende, og dem han sjelden i det Virkelige bliver bekjendt med, førend han, efter fuldendte academiske Studia, enten paa Reiser eller i Embedsantværelse dertil erholdt Udgang. Den Studerende har under sin Dannelsesperiode ved

Figur 13: Tidsskriftet Budstikken bragte en del stoff om det nye Universitetet. Her leser vi i bind 1, hefte 11–12 for 1817–1818 spalte 87–88, under avsnittet Universitetet, spalte 81–88, hvem de første uteksaminerte legene i 1817 var. Overgangsordningen, opphevet 1845, med at man kunne studere medisin og ta eksamen på bakgrunn av preliminæreksamen isteden for artium med latin, var viktig for tilgangen på leger. (Foto: Øivind Larsen)

Undervisningssykehus?

Blant de fasilitetene man hadde tenkt på for undervisningsformål, var militærhospitalet fra 1807. Som vi har forstått, var militære behov påtrengende. På Akershus festning var det gjerne mange syke, og de burde flyttes ut på grunn av smittefaren. Derfor var det i 1807 blitt oppført en ny bygning utenfor byen, ved den såkalte «Damløkken». Dette var en stor trebygning, oppført med dispensasjon fra brannforskriftene. Arkitekten som var ansvarlig for utformingen, dansken Jens Bang (1737–1808) var en interessant person i samtiden. Han hadde medisinsk eksamen fra Københavns Universitet i 1773 og medisinsk doktorgrad fra 1774. Men parallelt med medisinen hadde han studert arkitektur. Han arbeidet som lege i Danmark og Norge og som arkitekt og mottok flere medaljer for arkitektur. Han hadde mange verv og ble professor i anatomi ved Kunstakademiet i København i 1805.

Utførende byggmester kom imidlertid paradoksalt nok fra fiendens leir. Han var svensk, men må regnes som naturalisert nordmann. Han het Jonas⁶⁵ Raphael Pousette og var født i 1775. Dødsåret er uklart. Han kom fra en vallonsk innvandrerfamilie i Gävle, der faren, Raphael Pousette (1751–1797) var framgangsrik arkitekt, især etter at byen brant i 1776. Unge Pousette fikk teoretisk og praktisk arkitektutdannelse, men flyttet til Norge ca. 1800. Her arbeidet han som arkitekt og byggmester i Christiania, Trondheim, Moss og Kongsberg. I Trondheim tegnet han tukthuset og nevnes som stadsarkitekt i 1804. 32 år gammel fikk han altså oppdraget i Christiania. Vi må nå huske på at det som skulle bygges, var et *militært* hospital. Det var derfor strengt og nøkternt utformet, som et sykehus i en militærforlegning skulle være.

Etter 1814 var den umiddelbare krigsfaren over. Det var behov for et hospital, men ikke i samme grad for et militærhospital. Dette var grunnen til at man kastet sine øyne på det, da det medisinske fakultetet skulle utbygges videre. Det var nå behov for et sivilt undervisningssykehus, og det var ikke akkurat det samme som et militærhospital. Derfor skjedde det en ombygging til en mer forseggjort stil, slik at bygningen egnet seg for sivilt bruk. Bygget ble åpnet som Rikshospital i 1826.⁶⁶ For mange Osloboere vil den store tømmerbygningens fortsatte skjebne være vel kjent: Sykehustomten ble videre utbygd, men anlegget ble fraflyttet som sykehus i

65 Ofte feilaktig betegnet Johan.

66 Holst F. *Historisk Underrøtning om Rigshospitalet i Christiania indtil Udgangen af Aaret 1826*. Christiania: Paa Messell, Keyser & Comp's Forlag trykt hos Christopher Grøndahl, 1827.

1883 og tatt i bruk som departementskontorer, bortsett fra Fødselsstiftelsen som ble igjen, før den også flyttet i 1914.⁶⁷

Det er sannsynligvis Skjelderup selv som er den beste tilgjengelige kilden til hva som foregikk ved det nye medisinske fakultetet i Christiania i de første årene. I tidsskriftet *Budstikken – Et Ugeblad af statistisk-oekonomisk og historisk Indhold*, utgitt av Selskabet for Norges Vel, står det i femte årgangs⁶⁸ nr. 26 til 29, 1824, en omfattende redegjørelse for det medisinske studium ved Norges universitet. Den er usignert, men den er oppført blant Skjelderups publikasjoner, så forfatterskapet ansees derfor som identifisert. Med andre ord, det dreier seg om en absolutt første hands kilde.

Sørenssen kommer

Det var egentlig ikke meningen at fakultetet skulle begynne sin virksomhet før i 1815, men på grunn av de politiske forhold gjaldt det å komme i gang så raskt som råd. Den 3. juni 1814 ble landphysicus i Bratsberg, Nils Berner Sørenssen (1774–1857) utnevnt til professor i medisin. Sørenssen hadde studert medisin ved Københavns Universitet med eksamen fra 1800 og hadde medisinsk doktorgrad fra 1804. Han hadde diverse legetjeneste i København bak seg, da han i 1807 ble physicus i Jarlsberg med bopæl i Tønsberg. Han måtte også tjenestegjøre som militærlege.

Å være lege var tidligere et farlig yrke. Sørenssen ble smittet av nervefeber, sannsynligvis det vi vil kalle tyfoidfeber, og ble sengeliggende i tre måneder. Så kom han i 1809 til Skien som landphysicus og lege ved amtsykehuset. Ved utnevnelsen til professor flyttet han til Christiania, og i november 1814 begynte han å forelese farmakologi, senere patologi og terapi.

Thulstrup – norsk kirurgis stamfar

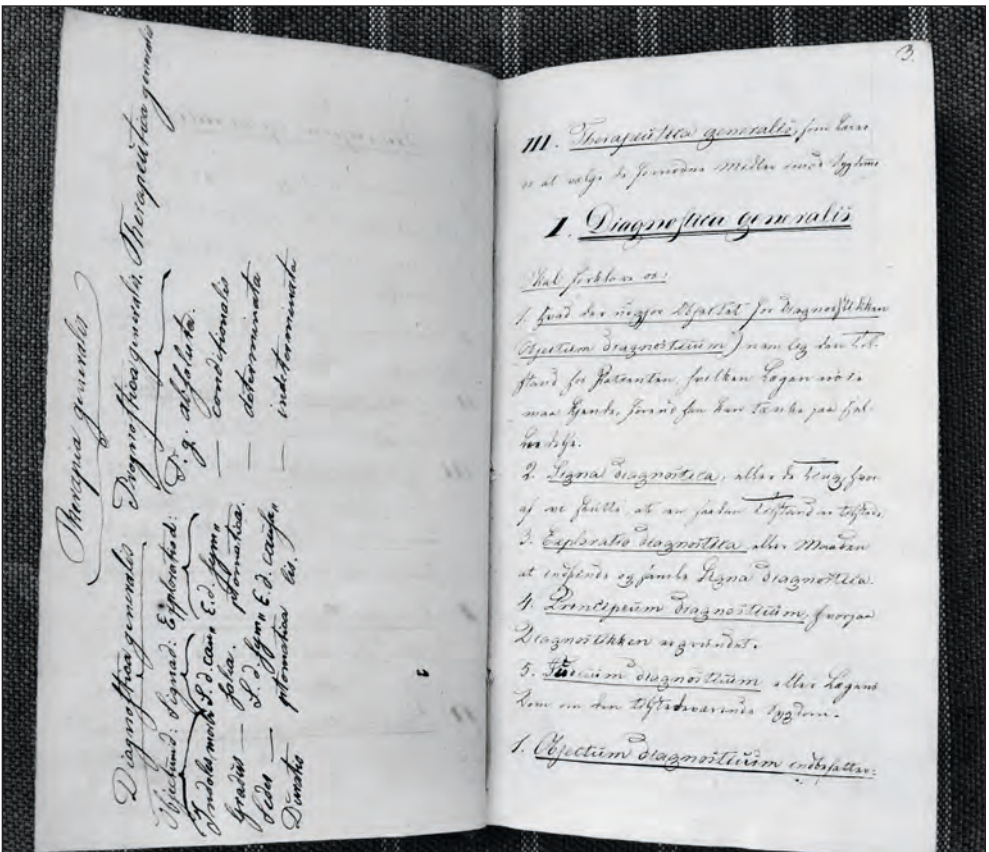
Den tredje medisinske professor befant seg også allerede i Norge. Det var Magnus Andreas Thulstrup (1769–1844), en dansk kirurg som kunne se tilbake på en spektakulær karriere fra han begynte å følge anatomiforelesninger som 11-åring. Han tok kirurgisk eksamen med beste karakter i 1791.

67 Historien om det gamle Rikshospitalets, dvs. Empirekvartalets skjebne tilhører vår tid. Planleggingen av et nytt regjeringskvartal hadde skjedd helt fra 1880-årene, men ble konkretisert i 1950-årene. Det gamle militærhospitalet lå da i veien for planene. Hva som skulle skje med bygningen var gjenstand for en intens debatt, bevaring eller ikke. Tiden gikk, og bygget var sannsynligvis utsatt for spekulativt forfall. I 1962 ble det revet. Bevaringsbestrebelsene syntes forgjeves. Imidlertid kjøpte skipsreder Sofie Helene Wigert (1913–1989) den nedrevne bygningen i tolvte time og ville gjenreise den på Folkemuseet på Bygdøy. Denne planen strandet imidlertid, trolig som del av de generelle konflikter man den gang hadde på Bygdøy vedrørende et eventuelt medisinsk museum. Men omsider, etter 21 år, i 1983, ble bygningen pietetsfullt gjenreist på Grev Wedels plass i Oslo for kulturformål.

68 2. rekke. Bladet *Budstikken* inneholder generelt mange gode artikler fra norsk samfunnsliv fra denne tiden, også vedrørende helse.

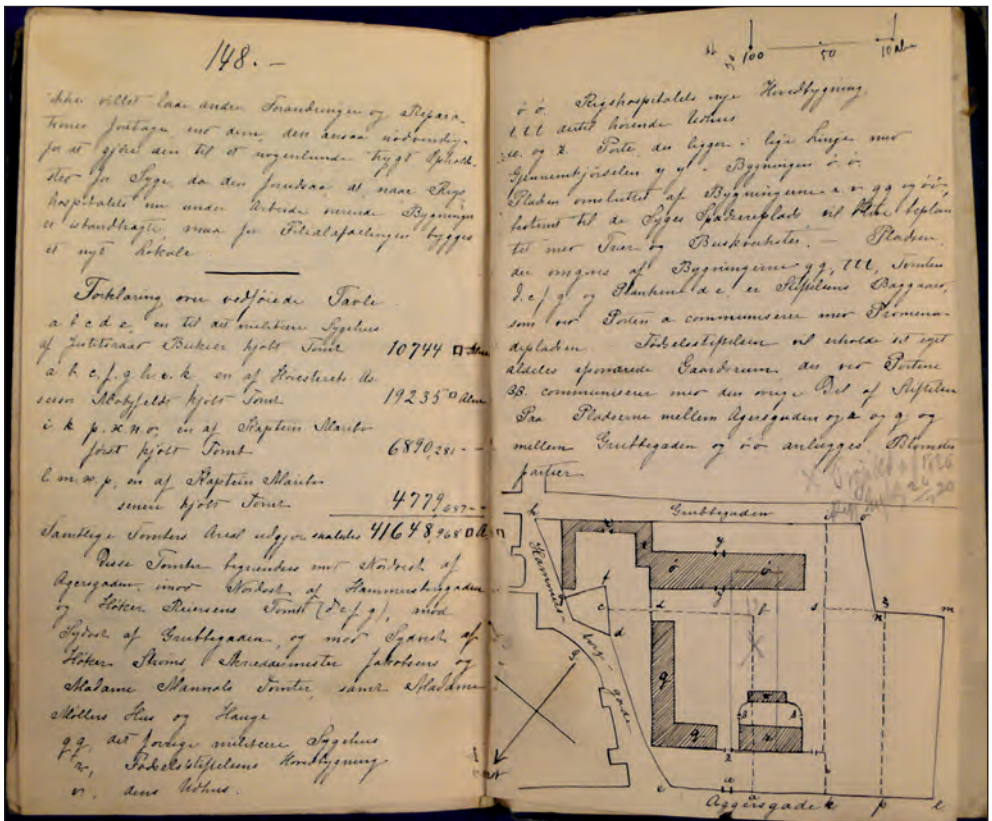
Figur 14: Professor i indremedisin Nils Berner Sørensen (1774–1857). (Maleri tilhørende Rikshospitalet utført av Adolph Tidemand (1814–1876), fotografi av Gustav Borgen (1865–1926) i 1903 tilhørende Det norske medicinske Selskab, reprofoto 2012: Øivind Larsen.)

Figur 15: To sider fra stud. med Engelhardt Marius Heibergs (1809–1883) håndskrevne utgave av professor Sørenssens forelesninger fra 1828. (Tilhører professor Jørund Straand, Oslo. Foto: Øivind Larsen 2012.)

Figur 16: Det første Rikshospitalet ble åpnet i 1826 i det ombygde militærhospitalet fra 1807. Det lå i Akersgata. På dette bildet som er tatt umiddelbart før rivingen i 1962, ser vi Margaretakyrkan og Deichmanske Bibliotek i bakgrunnen. Trærne til høyre i bildet er en del av den alleen som fortsatt står der (2014) og fører fram til høyblokka i Regjeringskvartalet. (Foto: Øivind Larsen)

Figur 17: Frederik Holsts skisse til et komplett Rikshospital-anlegg mellom Akersgata og Grubbegata med priskalkyler. (Bilag til Holst F. Historisk Underretning om Rigshospitalet i Christiania indtil Udgangen af Aaret 1826. Christiania: Messell, Keyser & Comp's Forlag, 1827.) (Foto: Øivind Larsen 2013) (Om sykehusene i hovedstaden og i Aker, generelt, se f.eks. Tobias (Informasjonsblad for Oslo byarkiv), hefte 3/2000.)